МИЛОШ СТАМЕНКОВИЋ*
Министарство унутрашњих послова
Нови Сад

UDC: 343:316.334.3
Прегледни рад
Примљен: 14.01.2021
Одобрен: 29.01.2021
Страна: 123–133
DOI: 10.51738/Kpolisa2021.18.1r.2.06

ПРЕГЛЕД АКУЗАТОРСКОГ, ИНКВИЗИТОРСКОГ И САВРЕМЕНОГ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА КРОЗ РАЗВОЈ КРИВИЧНОГ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА

Сажетак: Свако разматрање развоја правних института посредно указује на развој човекове мисли и идеје која се односи на његову заштиту на директан или на индиректан начин. Од иницијалних магијски заснованих концепција, преко инквизиције и тортуре као легитимног механизма утврђивања „праве" истине, заштита права и правичности поставила је све строжи захтев успостављања правила кривичног процеса. Историјски развој кривичног процесног права се може јасно сагледати кроз три велика система и то: акузаторски, инквизиторски и савремени кривични поступак. У овом истраживању начиниће се преглед поменутих система почевши од њихове краће анализе па преко критичког осврта. Акузаторски систем карактерише доминација идеја заштите слобода и права човека, док се у инквизиторској концепцији наглашава ефикасност сузбијања криминалитета. Савремени кривични поступак рађа се као покушај успостављања складног односа између решења акузаторског и инквизиторског кривичног поступка. Разликовање поменутих правних концепција засновано на различитим принципима основних процесних начела која су од утицаја на основне процесне функције. Време њиховог смењивања веома је тешко одредити, а разлог лежи у томе да су у пракси ове концепције, условно речено, артикулисане најчешће у мешовитим формама, о чему ће бити више речи у самом овом раду. На крају разматрања теме овог истраживања указаћемо мишљења и закључке до којих се дошло.

Кључне речи: акузаторски кривични поступак, инквизиторски кривични поступак, савремени кривични поступак, развој кривичног процесног права

* stameni.mup@gmail.com

Увод

Историја правних институција представља заправо преглед еволуције човечанства. Почевши од првобитних заједница, све до савременог друштва, друштвено реаговање на криминалитет имало је за циљ осигуравање безбедности друштава и заштиту највиших вредности (Јовановић 2017, 35). Развијајући се од иницијалних магијски заснованих концепција, преко инквизиције и тортуре као легитимног механизма утврђивања „праве" истине, заштита права и правичности поставила је све строжи захтев успостављања правила кривичног процеса. У том смислу, кривично процесно право формирало се као темељ правне сигурности, како на страни државе и оштећених тако и на страни осумњиченог, оптуженог или коначно осуђеног.

Одређујући кривично процесно право као „скуп правних прописа којима се одређују процесне радње, њихова форма и унутрашња вредност и одређују процесни субјекти као вршиоци тих радњи и њихов правни положај" (Васиљевић 1981), датим оквиром настоји се обезбедити ниво правне сигурности који гарантује да нико невин неће бити осуђен. Односно, обезбеђује се законитост и правичност примене кривичноматеријалног права, уз последично изрицање одговарајуће санкције која је предвиђена кривичним законом (Шкулић 2014). Турбулентни пут развоја и текућих измена кривичног процесног права, зависио је од научних, економских и друштвенополитичких атрибута друштва. Стојећи у вези са ставовима владајуће класе, по питању борбе против криминалитета, овај оквир носио је неретко услове дискриминативности и заштите интереса повлашћених мањина.

Хуманизацијом друштва и успостављањем међународноправних стандарда у правним поступањима, процесни сегменти бивају нарочито акцентовани. Ако овоме додамо практичне потребе борбе против криминалитета и све наглашеније захтеве ефикасности кривичног гоњења, успостављање стабилног система кривичноматеријалног и кривичнопроцесног права искристалисало се као императив на националном, али и међународном нивоу функционисања. Историјски развој кривичног процесног права се може јасно сагледати кроз три велика система (Шкулић 2013, 176-234). То су: акузаторски, инквизиторски и савремени кривични поступак. Први оквир тако карактерише доминација идеја заштите слобода и права човека, док се у инквизиторској концепцији наглашава ефикасност сузбијања криминалитета. Коначно, савремени кривични поступак рађа се као покушај успостављања складног односа између решења акузаторског и инквизиторског кривичног поступка.

Елаборирајући предметни оквир, Бркић (Бркић 2013) истиче да је разликовање ових правних концепција засновано на различитим принципима основних процесних начела која су од утицаја на основне процесне функције. При томе, време њиховог смењивања веома је тешко одредити. Разлог томе почива на чињеници да су у пракси ове концепције, условно речено, артикулисане најчешће у мешовитим формама. Тако су у прелазним фазама нови елементи почели да потискују старе, те се пре може говорити о доминацији једног од

типова, а не о његовој чистој владавини. Осврнувши се на националну праву историју, ваља истаћи да је још пре више од пола века, правни систем у СФРЈ препознат као мешавина акузаторских и инквизиторских елемената. Тако Бајер, крајем шездесетих година прошлог века, указује на интензивнији уплив акузаторских компоненти, одмеравајући их у равноправном положају са инквизиторским основама у оквирима кривичног поступка (Bayer 1969, 111-126). Слично запажање коначно доноси и Шкулић (Шкулић 2011, 54-75). Наиме, дати аутор упућује на погрешне симплификације и изједначавања према којима се континентално--европски систем означава као инквизиторски, а англосаксонски као акузаторски. У истом контексту, Шкулић истиче да оба система заправо нису искључивог или чистог типа, већ у извесним сегментима преузимају делове правне традиције и праксе другог оквира.

Напослетку, са циљем целовитог прегледа, домаћи кривичноправни извори, представљају и различите покушаје појмовног одређења кривичног поступка. Тако Игњатовић (Игњатовић 2007, 21) експлицира да се под овим термином подразумева „законом уређени ток остварења предмета кривичног процесног права, законом предвиђеном и уређеном делатношћу кривичнопроцесних субјеката." Нешто комплетнију дефиницију нуди Бркић која, под датим одређењем, подразумева „правни однос који настаје између процесних субјеката (суда и странка), поводом захтева за расправљање кривичноправне ствари, који претпоставља одређени степен сумње да се учињено кривично дело, као услов заснивања конкретног односа, састоји у вршењу њихових права и обавеза (процесних функција), са циљем правилне примене кривичног материјалног права, а у крајњој линији ради заштите друштва од криминалитета" (Игњатовић 2007, 21). Ипак, значај кривичног процесног права и законитог кривичног поступка најбоље је можда изражен у објашњењу Роксина (Roxin and Schünemann 1998, 1-2) који наводи да: „Материјално кривично право, чија су основна правила садржана у Кривичном закону, установљава карактеристике кажњивих радњи, те запрећује правним последицама које су повезане са чињењем кривичног дела. Да би ове норме могле да остваре своју функцију стварања елементарних претпоставки за мирни заједнички живот људи, оне не смеју у случају извршења кривичног дела, постојати само на папиру. Потребан је, пре свега, један правно уређени поступак, помоћу кога се постојање кажњиве радње може установити, те истовремено омогућити спровођење законом прописане санкције. При томе се, под таквим „правно уређеним" поступком, могу разумети три аспекта: његове одредбе морају бити тако формулисане да на одговарајући начин потпомажу материјалном кривичном праву да буде спроведено; оне морају истовремено да установе границе права задирања органа кривичног правосуђа у заштићене слободе појединаца; и оне морају, коначно, да створе могућност, да се правоснажном одлуком поново успостави нарушени правни мир".

Акузаторски кривични поступак

Акузаторски кривични поступак се у теорији одређује и као оптужни кривични поступак јер се заснива на акузаторском, односно оптужном начелу. Историјски посматрано, то је најстарији систем кривичног поступка који је био присутан још у време робовласничке државе и раног феудализма (Pivić 2011, 24-39). Посматрано у развојноисторијским перспективама, једна од његових основних обележја јесте изразити класни карактер, који се огледао у обесправљености робова који су кажњавани од стране робовласника без поступка, док се, с друге стране, поступак спроводио само према робовласницима. Акузаторски кривични поступак увео је деобу основних процесних функција на посебне процесне субјекте. Тако су се у кривичном поступку, као посебни процесни субјекти, издвојили тужилац, окривљени и суд. Акузаторски кривични поступак представљао је спор две равноправне странке – тужиоца и оптуженог, пред судом, као независним и непристрасним органом, који је имао обавезу да тај спор реши.

Начин покретања поступка и његово трајање зависило је од тужиоца. Првенствено се као тужилац могао појавити само оштећени, а тек касније, с развојем друштвене свести, и било који грађанин који је могао поднети тзв. популарну тужбу. Дозвољавање могућности да се у својству тужиоца у кривичним стварима појави не само оштећени, већ и било који други грађанин, била је полазна тачка за раздвајање кривичног од грађанског поступка. Наиме, грађанска ствар се гони само ако то жели непосредно заинтересовано лице, кривична ствар кад има тужиоца, а тужилац може бити свако (Бејатовић 2016, 79). Тужилац је покретао кривични поступак и био је дужан да поднесе доказе како би доказивао основаност тужбе, па је тако на тужиоцу био терет доказивања, и због тога је целокупна активност тужиоца у кривичном поступку представљала функцију гоњења. Тужилац је оптужбу износио на главном претресу, а након његовог излагања реч су добијали оптужени и његов бранилац.

Друга страна, у овако конципираном кривичном поступку, подразумевала би обавезу оптуженог да се упусти у поступак и одговори да ли тужбу сматра основаном, као и право да се брани. Важно је напоменути да су обе стране биле равноправне странке. На оптуженом није био терет прикупљања и пружања доказа. Што се тиче улоге суда, он је у фази доказивања био објективни пасивни посматрач спора странака, јер су и тужилац и тужени не само предлагали доказе, већ су сами и наводили ове доказе. Једина функција суда била је усмерена само ка суђењу и огледала се у одржавању реда у току поступка, законитости извођења доказа и доношењу пресуде на основу изведених доказа. Пресуда, као разултат спроведеног поступка, могла је да буде осуђујућа или ослобађајућа, а доносила се већином гласова. Суд није образлагао своју одлуку, а доказе на основу којих је одлуку доносио, ценио је применом принципа слободног судијског уверења. Такође, пресуда је, осим у изузетним случајевима, необорива, односно, није се ни назирала могућност примене неког правног лека пред другим, независним, државним телом.

Имајући у виду побројано, неретко се у литератури наводи да је акузаторски модел кривичног поступка имао висок ниво сличности са грађанским поступком. Разлог овоме и јесте што је предметни оквир настао у време када су се свака правила понашања сматрала приватним деликтом (Krapac 2010). На основу карактеристика овог типа кривичног поступка, може се закључити да је он изграђен на принципима очувања права и слобода грађана који су преовладавали над тенденцијом ефикасности кривичног гоњења. Занимљиво тумачење акузаторског концепта кривичног поступка налазимо и у иностраним правним елаборацијама (Peoples 2000, 122). Наиме, пратећи историју судских поступања, рани облици утврђивања кривице подразумевали су такозвани *Божји суд* или *мазије*, како је то називано на територији данашње Србије и Црне Горе.

Прилично флоридне идеје подразумевале су идеје у којима би оптужени руком морао извадити усијано гвожђе из кључале воде или прећи босоног преко ужарене подлоге. Тек уколико би му ране зацелиле у року од неколико дана, ово би био доказ Божјег уплива и Божје помоћи, а што се тумачило као доказ невиности. Сличан оквир подразумевао би могућност сукобљених страна да истину докажу у борбу. При томе, обе стране имале су могућност да у двобоју изаберу своје представнике који би се борили до смрти. Али, с обзиром на то да се сматрало да је Божја помоћ увек наклоњена ономе ко се бори за истину, људи нису придавали важности ко ће се наћи у том двобоју, што је произилазило из самог концепта њихове патријархалне логике.

Вративши се тумачењу акузаторског поступка, дати оквир интерпретирао се управо у контексту борбе средњовековних витезова пред судом. Идеја суђења као двобоја, у којој се истина доказује снагом оружја, заправо виђена је као продужетак Божје промисли. Тек изнети аргументи о кривичној ствари, нису отуда посматрани самостално, већ у ширем контексту Божје правде. Осврнувши се напослетку на савремени концепт критике акузаторског поступка, аутори попут Јованчевића (Jovančević 2012, 197) упућују на базичне мањкавости предметног оквира. Док се императив утврђивања апсолутне истине може поставити као аксиом судске функције и коначне сврхе, у акузаторском поступку, принцип истине може бити изостављен или делимично занемарен. Еклатантан пример овог оквира представљају различити институти преузети из англосаксонског права, попут споразума о признању кривице, а којим се процесне странке, односно тужилац и осумњичени/окривљени, договарају о правној квалификацији кривичног дела, те казни која ће у коначном бити изречена (Nikolić 2006). Премда формално процесне странке јесу једнаке, акузаторски модел ово у практичном негира. Иако се декларативно страни одбране дозвољава самостално прикупљање доказа, ово заправо не значи да ће прикупљени материјали и уистину бити изведени на главном претресу.

Осврнувши се на национална решења садржана у *Законику о кривичном поступку*, претходно је нарочито видљиво у два аспекта: 1) сегмент прикупљања доказа од стране осумњиченог или његовог правног заступника захтева пристанак лица од кога се ови материјали прибављају; 2) чланом 302 предметног извора, предвиђа се да ако осумњичени и његов бранилац сматрају да је потребно предузети одређену доказну радњу, предложиће јавном тужиоцу да

исту предузме. У том случају, неизбежна је прилично неповољна ситуација. Наиме, онај који се брани, захтева од оног који оптужује да предузме радњу која је супротна интересима оптужбе.

Инквизиторски кривични поступак

Инквизиторски кривични поступак се у теорији одређује и као истражни поступак јер је његов најдоминантнији део била истрага, а представљао је потпуну супротност акузаторском кривичном поступку. Дати оквир изворно је настао на темељима судских градова-држава на територији данашње Италије, а у оквиру правне школе глосатора и постглосатора XIII века. Касније преузет кроз различите правне акте, овај концепт се ширио у правној пракси Хабзбуршке монархије и Француске државе. Премда је терминолошки овај оквир врло сличан поступку црквене инквизиције који се одигравао током средњег века, а који је своју функцију нашао у контексту прогона јеретика и вештица, ваља нагласити да се ови оквири не смеју мешати. Ипак, хришћанска Католичка црква, која је била овлашћена да спроводи кривично правосуђе у погледу кривичних дела против религије, допринела је његовој афирмацији, јер је акузаторски поступак сматрала безвредним а самим тим и неприхватљивим. Тако успостављен поступак касније је пренет и на световне судове и на тај начин је заживео.

Структура инквизиторског кривичног поступка се огледа у истрази и суђењу, с тим да је главна делатност била заснована на истрази, коју је водио истражитељ. Истрага је била подељена на два дела: општу (генералну) истрагу и посебну (специјалну) истрагу. Заправо, док је у акузаторском концепту оптужба била на страни оштећеног, овај концепт подразумевао је постојање државног представника, службеника, односно професионалног судије, а који је имао овлашћење да пресуди у кривичној ствари. У инквизиторском поступку су све три процесне функције, дакле и оптужба и одбрана и суђење, биле у надлежности суда. Из тога произилази да је суд имао недељиву функцију оптужбе и функцију одбране, а поступак је суд покретао по службеној дужности.

Што се тиче истраге, иста се као главна фаза кривичног поступка делила на општу и посебну. У оквиру опште, или како се другачије називала, генералне истраге, спроводило се испитивање осумњиченог, при чему он уопште није знао шта му се стављало на терет. Тек у оквиру посебне, односно специјалне истраге стављало му се до знања за шта се терети, а нарочито је било доминантно и изражено настојање истражитеља да од окривљеног добије признање које се сматрало најјачим доказом. До признања истражитељ је могао доћи на различите начине, а нарочито је била изражена примена тортуре која се није сматрала злоупотребом, већ дозвољеним средством. У том контексту ваља истаћи да је папа Иноћентије IV 1252. године булом *Ad extirpanda* дозволио употребу мучења у инквизиторском поступку, а са циљем утврђивања истине и борбе против јереси (Breczko and Kornelius 2013, 85-101). Поред обавезе суда да води истрагу по службеној дужности (*ex officio*), неке карактеристике ин-

квизиторског поступка подразумевају тајност суђења. При томе, све што је инквирент, као објект кривичног поступка изрекао током испитивања, односно мучења бележило се од стране записничара.

Суђење се спроводило пред судским већем које је судило и доносило пресуду искључиво на основу списа предмета и представљало је завршну фазу у којој се доносила пресуда. Судска пресуда донета у поступку у постпуности је била заснована на списима јер је суђење било засновано на принципу – *quod non est in actis non est in mundo* - оно чега нема у списима, не постоји. Суд је ценио доказе по свом слободном судијском уверењу али је морао да прикупи предвиђену количину доказа одређеног квалитета. Поред осуђујуће и ослобађајуће пресуде, суд је могао донети и тзв. *absolutio ab instantia* – пресуду на основу које окривљени остаје под сумњом.

Наиме, како би се ограничила судска самовоља, током векова, уведено је правило да се без признања окривиљеног или сведочења два беспрекорна сведока, не може донети осуђујућа пресуда. Истина, у условима примене тортуре тешко је било очекивати да инквирент неће признати шта му се ставља на терет. Тек, поменути принцип, сходно коме окривљени остаје под сумњом подразумевао је заправо само привремену обуставу кривичног поступка, без ефекта правоснажности (Krapac 2010, 132) . И поред свих лоших страна, то је био легалан поступак из кога су проистекла савремена начела легалитета и официјелнсти кривичног гоњења и одговорност суда за утврђено чињенично стање. На основу изнетих основних карактеристика овог система, може се закључити да је у истражном систему кривичног поступка тендеција ефикасности кривичног гоњења имала превагу над тенденцијом очувања личних слобода и права грађана, присутном у акузаторском систему кривичног процесног права (Бејатовић 2016, 71). Управо у том смислу цео инквизиторски концепт прихватао је кривичнопроцесну динамику која иде на штету окривљеног. Тајност процеса, примена истражних метода које су потпуно неприхватљиве из аспекта хуманости, непостојање правног заступника односно браниоца, неки су од најчешћих критика које се помињу у предметном контексту. Ипак, са теоријског аспекта, посебно негативним постављала се интегрисаност диспарантних, процесних функција, чиме је јединствено државно тело било оно и које тужи и оно који пресуђује.

Савремени кривични поступак

Савремени кривични поступак, који се у литератури често означава и као мешовити кривични поступак, настао је као комбинација оптужних и истражних елемената. Развијајући се под утицајем просветитељства, односно касније школе природног права, овај конструкт добија своје обрисе кроз либералне и социопсихолошке критике различитих мислиоца, попут Волтера и Бекарије. Након Француске буржоаске револуције инквизиторски поступак више није био примерен новом добу, а с друге стране, није био могућ ни пов-

ратак на акузаторски кривични поступак. Тако је решење нађено успостављањем мешовитог, савременог, кривичног поступка.

Пратећи доприносе Крапца (Krapac 2010, 20), француско законодавство је након 1789. године усвојило основне принципе енглеског казненог поступка. Постојање суђења пред поротом и оцена доказа, сходно слободном судском уверењу, неки су од базичних принципа ове равни. Ипак, увођењем Закона о кривичној истрази (*Code d' instruction criminelle*) који је ступио на снагу за време Наполеонове владавине, акузаторски кривични поступак бива измењен и допуњен, чиме настаје нови, интегративни, такозвани мешовити тип кривичног поступка. Основна карактеристика савременог кривичног поступка је у томе што је то оптужно расправни кривични поступак, јер су у њему највише дошла до изражаја начела оптужбе и равноправности. За овај кривични поступак је карактеристично то што у својој структури има два основна дела и то: претходни (припремни) поступак и главни поступак. Иницијативу за покретање кривичог поступка даје државни орган – јавни тужилац и то по службеној дужности.

У припремном поступку предузимају се радње које имају за циљ разјашњење кривичне ствари до оног степена вероватноће који је потребан да би јавни тужилац могао донети исправну одлуку за даљи ток поступка. Главним кривичним поступком руководи суд у зборном или инокосном саставу. Након спроведених припрема, одржава се главни претрес, где се утврђују све правно релевантне чињенице и околности које су од значаја за разјашњење кривичне ствари. Након одржаног главног претреса суд доноси одлуку на нејавној седници већањем и гласањем. У мешовитом поступку функције оптужбе, одбране и суђење су одвојене и њихово вршење поверава се посебним субјектима. У овом типу кривичног поступка примењује се мноштво кривичнопроцесних начела, међу којима су и начело равноправности, истине, јавности, усмености, непосредности и др. У овом систему кривичног поступка настоји се да се, што је могуће више, ускладе две међусобно опречне тенденције: ефикасност кривичног поступка и очување и заштита личних права и слобода грађана, што није био случај у акузаторском и инквизиторском кривичном поступку (Бејатовић 2016, 73). Поред посебне државне инстанце која обавља функцију гоњења починитеља кривичних дела (*ex officio*), мешовити кривични поступак познаје и функцију истражног судије, као и судије на главној расправи. Тек функција судије овде подразумева и иницијативу прикупљања доказа и истраживања свих релевантних чињеница, које могу бити од значаја за кривичну ствар.

Такође, међу неким особеностима, ваља напоменути и то да терет доказивања није на оптуженом. Заправо, он сада нема правну обавезу да одговара на питања суда, односно да да исказ по некој ствари. Тек уколико суд нађе да нема довољно доказа, који недвосмислено упућују на кривицу, донеће се ослобађајућа пресуда. Важно начело у овом смислу које ваља истаћи јесте „*in dubio pro reo*", а које практично значи да у случају постојања сумње треба пресудити у корист окривљеног (Лазин 1985, 89). Осим чињенице да мешовити кривични поступак, у значајном води више рачуна о правима и положају окривљеног,

овај тип поступка је и јаван, а што свакако доприноси транспарентности и објективности поступања.

Закључак

Идеја овог истраживања је преглед акузаторског, инквизиторског и савременог кривичног поступка кроз развој кривичног процесног права, стога је ово истраживање и конципирано у три кључне целине. Идеја која је навела на спровођене обраде ове тематике произилази од тога да свако разматрање развоја правних института посредно указује на развој човекове мисли и идеје која се односи на његову заштиту на директан или на индиректан начин. Од иницијалних магијски заснованих концепција, преко инквизиције и тортуре као легитимног механизма утврђивања „праве" истине, заштита права и правичности поставила је све строжи захтев успостављања правила кривичног процеса.

Акузаторски кривични поступак се у теорији одређује и као оптужни кривични поступак јер се заснива на акузаторском, односно оптужном начелу. Историјски посматрано, то је најстарији систем кривичног поступка који је био присутан још у време робовласничке државе и раног феудализма. Инквизиторски кривични поступак се у теорији одређује и као истражни поступак јер је његов најдоминантнији део била истрага, а представљао је потпуну супротност акузаторском кривичном поступку. Дати оквир изворно је настао на темељима судских градова-држава на територији данашње Италије, а у оквиру правне школе глосатора и постглосатора XIII века. Касније преузет кроз различите правне акте, овај концепт се ширио у правној пракси Хабзбуршке монархије и Француске државе.

Савремени кривични поступак, који се у литератури често означава и као мешовити кривични поступак, настао је као комбинација оптужних и истражних елемената. Развијајући се под утицајем просветитељства, односно касније школе природног права, овај конструкт добија своје обрисе кроз либералне и социопсихолошке критике различитих мислиоца, попут Волтера и Бекарије. Након Француске буржоаске револуције инквизиторски поступак више није био примерен новом добу, а с друге стране, није био могућ ни повратак на акузаторски кривични поступак.

Тако је решење нађено успостављањем мешовитог, савременог, кривичног поступка. Из свега изнетог може се видети турбулентни пут развоја и текућих измена кривичног процесног права, зависио је од научних, економских и друштвенополитичких атрибута друштва. Стојећи у вези са ставовима владајуће класе, по питању борбе против криминалитета, овај оквир носио је неретко услове дискриминативности и заштите интереса повлашћених мањина. Ово истраживање се овде не завршава већ оставља простор за додатно разматрање ове проблематике са позитивноправног аспекта.

Литература

1. Бејатовић, Станко. 2016. *Кривично процесно право*. Београд: ЈП Службени гласник.
2. Бркић, Снежана. 2013. *Кривично процесно право II*. Нови Сад; Правни факултет универзитета у Новом Саду.
3. Васиљевић, Тихомир. 1981. *Систем кривичног процесног права СФРЈ*. Београд: Савремена администрација.
4. Игњатовић, Александар. 2007. *Кривично процесно право*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе.
5. Јовановић, Слободан. 2015. *Историја правних институција*. Нови Сад: Правни факултет за привредну и правосуђе.
6. Лазин, Ђорђе. 1985. *In dubio pro reo у кривичном поступку*. Београд: Научна књига.
7. Шкулић, Милан. 2011. „Основи упоредног кривичног процесног права и основни проблеми реформе кривичног поступка Србије." У *Казнена реакција у Србији*, ур. Ђорђе Игњатовић, 54-75. Београд, Правни факултет.
8. Шкулић, Милан. 2013. „Доминантне карактеристике основних великих кривичнопроцесних система и њихов утицај на реформу српског кривичног поступка." *Crimen* IV (2): 176-234.
9. Шкулић, Милан. 2014. *Кривично процесно право - према Законику о кривичном поступку из 2011. године*, Приручник за полагање правосудног испита. Београд: Службени гласник.
10. Bayer, Vladimir. 1969. „Akuzatorski i inkvizicioni elementi u noveliranom jugoslavenskom krivičnom postupku." *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* XIX (2): 111-126.
11. Breczko, Anneta, and Bavoh Kornelius. 2013. „Are we heading towards legalization of torture? War and Peace Philosophical, Political and Legal Aspects." *Cultural conditionings* I (1): 85-101.
12. Roxin, Slaus, and Bernd Schünemann. 1998. *Strafverfahrensrecht, 25. Auffage*. München: Verlag C.H.Beck.
13. Jovančević, Nedeljko. 2012. „Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011." *Crimen* III (2): 191-210.
14. Krapac, Davor 2010. *Kazneno procesno pravo,* Prva knjiga - institucije. Zagreb: Narodne novine.
15. Nikolić, Danilo. 2006. *Sporazum o priznanju krivice*. Niš: Studentski kulturni centar.

16. Peoples, Edward. 2000. *Basic criminal procedures*. New Jersey: Prentice Hall.
17. Pivić, Nezir. 2011. „Historijski prikaz položoja oštećenog u krivičnom postupku.” *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* VIII (4): 24-39.

MILOŠ STAMENKOVIĆ*
Ministry of Internal Affairs
Novi Sad

Review work
Received: 14.01.2021
Approved: 29.01.2021
Page: 123–133

OVERVIEW OF ACCUSATORY, INQUISITORY AND MODERN CRIMINAL PROCEEDINGS THROUGH THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL PROCESS LAW

Summary: Any consideration of the development of legal institutes indirectly indicates the development of a person's thoughts and ideas that relate to his or her protection, directly or indirectly. From initial magic-based conceptions, through inquisition and torture as a legitimate mechanism for establishing the "true" truth, the protection of rights and justice has placed an increasingly stringent requirement on establishing rules of criminal procedure. The historical development of criminal procedural law can be clearly seen through three major systems: accusatory, inquisitorial and modern criminal proceedings. This research will review these systems from a brief analysis to a critical review. The accusatory system is characterized by the dominance of the ideas of protecting liberties and human rights, while the inquisitorial concept emphasizes the effectiveness of combating crime. Modern criminal procedure is born as an attempt to establish a harmonious relationship between the decisions of the accusatory and inquisitorial criminal proceedings. Differentiating the aforementioned legal concepts based on different principles of basic procedural principles that have an impact on basic procedural functions. The time of their replacement is very difficult to determine, and the reason is that, in practice, these concepts are, conditionally speaking, articulated most often in mixed forms, which will be discussed more in this paper. At the end of the discussion of the topic of this research, we will outline the opinions and conclusions reached.

Keywords: accusatory criminal proceedings, inquisitorial criminal proceedings, modern criminal proceedings, development of criminal procedural law

* stameni.mup@gmail.com

Introduction

The history of legal institutions is in fact an overview of the evolution of humanity. Starting from the initial communities, all the way to modern society, the social response to crime was aimed to ensure the security of the society and to protect its highest values (Jovanović, 2015, 35). Developing from initial superstition based conceptions, through the Inquisition and torture as a legitimate mechanism for establishing the "real" truth, the protection of rights and justice has made an increasingly strict demand for the establishment of the rules of criminal procedure. In that sense, criminal procedural law was formed as a basis for legal security, both on the side of the state and the injured parties and on the side of the suspect, indicted or finally convicted.

Defining criminal procedural law as "a set of legal regulations that determine procedural actions, their form and intrinsic value and determine procedural subjects as performers of those actions and their legal position" (Vasiljević, 1981), this framework seeks to provide a level of legal certainty that guarantees that no innocent person will be convicted. In other words, the legality and fairness of the application of criminal substantive law is ensured, with the consequent imposition of the appropriate sanction provided by the criminal law (Škulić, 2014). The turbulent path of development and current changes in criminal procedural law have always depended on the scientific, economic and socio-political attributes of society. Positioned in relation to the ideas of the ruling class on the fight against crime, this framework often carried the conditions of discrimination and protection of the interests of privileged minorities.

With the humanization of society and the establishment of international legal standards in legal proceedings, legal process segments were especially emphasized. If we add to this the practical needs of the fight against crime and the increasingly pronounced demands for the efficiency of criminal prosecution, the establishment of a stable system of criminal substantial and criminal procedure law has been established as an imperative at the national and international level. The historical development of criminal procedural law can be clearly seen through three major systems (Škulić, 2013, 176-234). These are: accusatory, inquisitorial and modern criminal proceedings. The first framework is characterized by the dominance of the idea of protecting freedoms and human rights, while the inquisitorial conception emphasizes the effectiveness of crime prevention. Finally, modern criminal procedure is born as an attempt to establish a harmonious relationship between the solution of accusatory and inquisitorial criminal procedure.

Elaborating on the subject framework, Brkić (Brkić, 2013) points out that the distinction between these legal concepts is based on different principles of basic procedural principles that affect the basic procedural functions. At the same time, the time of their intersection is very difficult to determine. The reason for that is based on the fact that in practice, these concepts, conditionally speaking, are most often expressed in mixed forms. Thus, in the transitional phases, the new elements began to suppress the old ones, so we can only talk about the dominance of one of

the types, rather than of its pure rule. Referring to the national history, it is worth noting that more than half a century ago, the legal system in the SFRY was recognized as a mixture of accusatory and inquisitorial elements. Thus, Bayer, in the late 1960s, points to a more intense influence of accusatory components, measuring them on an equal footing with the inquisitorial foundations of the criminal proceedings (Bayer, 1968, 111-126). A similar observation was finally made by Škulić (Škulić, 2011, 54-75). The aforementioned author points out wrong simplifications and equalizations according to which the continental - European system is marked as inquisitorial, and Anglo - Saxon as accusatory. In the same context, Škulić points out that both systems are not actually of an exclusive or pure type, but in certain segments take over parts of the legal tradition and practice of one another.

Finally, with the aim of a comprehensive review, domestic criminal law sources also represent various attempts to conceptualize criminal proceedings. Thus, Ignjatović (Ignjatović, 2007, 21) explains that this term means "the course of realization of the subject of criminal procedural law, regulated by law, provided by law and regulated by the activity of criminal procedural subjects." A somewhat more complete definition is offered by Brkić, which, by the given definition, implies "a legal relationship that arises between procedural subjects (court and parties), regarding the request for discussing a criminal matter, which presupposes a certain degree of suspicion that a crime has been committed, as a perquisite for the process, that consists of the exercise of their rights and obligations (procedural functions), with the aim of proper application of criminal law, and ultimately to protect society from crime" (Ignjatović, 2007, 21). Nevertheless, the importance of criminal procedural law and legal criminal procedure is perhaps best expressed in Roxin's (Roxin and Schünemann, 1998, 1-2) explanation that: *"*Substantive criminal law, whose basic rules are contained in the Criminal Code, establishes the characteristics of criminal acts, and threatens the legal consequences associated with the committing a crime. In order for these norms to be able to fulfill their function of creating elementary preconditions for the peaceful coexistence of people, they must not, in the case crime, exist only on paper. First of all, a legally regulated procedure is needed, by means of which the existence of a criminal act can be established, that could at the same time enable the implementation of the legally prescribed sanction. In doing so, such "legally regulated" procedure can be understood as three aspects: its provisions must be formulated in such a way as to adequately support the substantive criminal law so it could be enforced; they must at the same time establish the limits of the right of the criminal justice authorities to infringe on the protected freedoms of individuals; and they must, finally, create the possibility for a final decision to re-establish the disturbed legal peace*."*

Accusatory Criminal Proceedings

In theory, the accusatory criminal procedure is also defined as an indictment criminal procedure because it is based on the accusatory or indictment principles. Historically, it is the oldest system of criminal procedure that was present in the time

of slavery and early feudalism (Pivić, 2011, 24-39). It is development viewed from historical perspectives shows that one of its basic features was a distinct class character, which was reflected in the disenfranchisement of slaves who were punished by slave owners without a procedure, while, on the other hand, the procedure was conducted only against slave owners. The accusatory criminal procedure introduced the division of basic procedural functions into special procedural subjects. Thus, in the criminal procedure, the prosecutor, the defendant, and the court were defined as separate procedural subjects. The accusatory criminal procedure was a dispute between two equal parties - the prosecutor and the defendant, before the court, as an independent and impartial body, which had the obligation to resolve the dispute.

The manner of initiating the procedure and its duration depended on the prosecutor. Primarily, only the injured party could appear as a prosecutor, and only later, with the development of social consciousness, any citizen could submit the so-called *actio popularis*. Allowing the possibility for not only the injured party but also any other citizen to appear as a prosecutor in criminal matters, was the starting point for separating criminal from civil proceedings. The primary distinction was that a civil matter is prosecuted only if the directly interested person wishes so, a criminal matter when there is a prosecutor, and the prosecutor could be anyone (Bejatović, 2016, 79). The prosecutor initiated criminal proceedings and was obliged to submit evidence in order to prove the merits of the lawsuit, so the burden of proof was on the prosecutor, and therefore the entire activity of the prosecutor in the criminal proceedings represents the function of prosecution. The prosecutor presented the accusation at the main trial, and after his presentation, the defendant and his defense counsel were given the floor.

The other party, the defendant, in such a criminal procedure, would implicitly have the obligation to enter the procedure and answer whether he considers the lawsuit to be grounded, as well as have the right to defend himself. It is important to note that both sides were equal parties before the court. The defendant didn't have the burden of gathering and providing evidence.

As for the role of the court, it was an objective passive observer of the dispute between the parties in the evidentiary phase, because both the prosecutor and the defendant not only proposed evidence but also provided these pieces of evidence themselves. The only function of the court was directed towards the trial and was reflected in maintaining the order during the proceedings, the legality of the presentation of evidence, and passing a verdict based on the presented evidence. The verdict, as a result of the conducted procedure, could be conviction or acquittal and was passed by a majority of votes. The court did not explain its decision and assessed the evidence based on which it made its decision by applying the principle of a free judicial conviction. Also, the verdict was, except in exceptional cases, final. There was no possibility of applying a legal remedy before another, independent, state body.

Having in mind the above-mentioned, it is often stated in the literature that the accusatory model of criminal procedure had a high level of similarity with the civil procedure. The reason for this is that the framework in question arose at a time when

all rules of conduct were considered a private offense (Krapac, 2010). Based on the characteristics of this type of criminal procedure, it can be concluded that it was built on the principles of preserving the rights and freedoms of citizens that prevailed over the tendency of effective prosecution. We can also find an interesting interpretation of the accusatory concept of criminal procedure in foreign legal elaborations (Peoples, 2000, 122). Following the history of court proceedings, the early forms of determining guilt included the so-called court of God or *mazije*, as it was called on the territory of today's Serbia and Montenegro.

Some of the more colorful ideas included ideas in which the accused would have to take a red-hot iron out of boiling water with his hands or cross barefoot over a hot surface. Only if his wounds healed within a few days would this be proof of God's influence and God's help, which was interpreted as proof of innocence. A similar framework would imply the possibility of the conflicting parties to prove the truth in a duel. At the same time, both sides had the opportunity to choose their representatives in the duel who would fight to the death. Since it was considered that God's help was always in favor of the one who fights for the truth, people did not attach importance to who would be in that duel, which stemmed from the very concept of their patriarchal logic. Returning to the interpretation of the accusatory procedure, the given framework was interpreted precisely in the context of the kind of battle of medieval knights, only this time before the court. The idea of a trial as a duel, in which the truth is proved by the force and weapons, was actually seen as an extension of God's providence. The arguments presented in the criminal proceedings were not viewed independently but in the broader context of God's justice.

Referring finally to the modern concept of critique of the accusatory procedure, authors like Jovančević (Jovančević, 2010, 191-210) point to the basic shortcomings of this framework. While the imperative of establishing absolute truth may be set as an axiom of the judicial function and ultimate purpose, in accusatory proceedings, the principle of truth may be omitted or partially ignored. A striking example of this framework is the various institutes taken over from Anglo-Saxon law, such as the plea agreement, by which the parties in the criminal proceedings, the prosecutor and the suspect/defendant, agree on the legal qualification of the crime and the sentence that will ultimately be imposed (Nikolić, 2006). Although formally the procedural parties are equal, the accusatory model practically doesn’t allow equality. Although declaratively, the defense side is allowed to gather evidence on its own, this does not mean that the collected materials will indeed be presented at the main trial.

Referring to the national solutions contained in the Criminal Procedure Code, the above is particularly visible in two aspects: 1) the segment of gathering evidence by the defendant or his legal representative requires the consent of the person from whom these materials are to be obtained; 2) Article 302 of the law in question stipulates that if the defendant and his defense counsel deem it necessary to take certain evidentiary action, they will refer to the public prosecutor to take it. In that case, a rather unfavorable situation is inevitable. The one defending himself demands from the one accusing him to take an action contrary to the interests of the prosecution.

Inquisitorial Criminal Proceedings

In theory, the inquisitory criminal procedure is also defined as an investigative procedure because its most dominant part was the investigation, and it was the complete opposite of the accusatory criminal procedure. The given framework was created on the foundations of judicial city-states on the territory of today's Italy, and within the legal school of glossators and post-glossators of the 13th century. Later taken through various legal acts, this concept spread in the legal practice of the Habsburg Monarchy and the French state. Although terminologically this framework is very similar to the procedure of the church inquisition that took place during the Middle Ages, and which found its function in the context of the persecution of heretics and witches, it should be emphasized that these frameworks must not be confused. However, the Christian Catholic Church, which was authorized to administer criminal justice about crimes against religion, contributed to its affirmation, because it considered the accusatory procedure worthless and therefore unacceptable. This procedure established by the Church was later transferred to the secular courts and thus came to life.

The structure of the inquisitorial criminal procedure is reflected in the investigation and trial, with the main activity being based on the investigation conducted by the investigator. The investigation was divided into two parts: a general investigation and a special investigation. While in the accusatory concept, the prosecution was on the side of the injured party, this concept implied the existence of a state representative, official, or professional judge, who had the authority to decide in a criminal matter.

In the inquisitorial proceedings, all three procedural functions, the prosecution, the defense, and the trial, are within the jurisdiction of the court. It follows that the court had the indivisible function of the prosecution and the function of the defense, and the procedure was initiated by the court ex officio.

As for the investigation, it was divided into general and special as the main phase of the criminal procedure. As part of the general investigation, the suspect was questioned, and he did not know at all what he was being charged with. It was only within the framework of a special investigation that he was informed of what he was charged with, and the investigator's effort to obtain a confession from the defendant, which was considered the strongest evidence, was especially dominant and pronounced. The investigator was able to obtain a confession in various ways, and in particular, the use of torture was expressed, which was not considered an abuse, but a permissible means to an end. In this context, it should be noted that Pope Innocent IV in 1252, with the bull *Ad extirpanda*, allowed the use of torture in inquisitorial proceedings, intending to establish the truth and combat heresy (Breczko and Kornelius, 2013, 85-101). In addition to the court's obligation to conduct an ex officio investigation, some characteristics of the inquisitorial procedure imply the secrecy of the trial. At the same time, everything that the defendant, as the object of the crimi-

nal procedure, said during the interrogation, or torture, was recorded by the court reporter.

The trial was conducted before a court council that tried and rendered a verdict solely based on the case file which, also, represented the final stage of the process in which the verdict was rendered. The court verdict rendered in the proceedings was completely based on the case files, because the trial was based on the principle - *quod non est in actis non est in mundo* - what is not in the documents, does not exist. The court evaluated the evidence according to its free judicial conviction, but it had to collect a certain amount of evidence of a certain quality. In addition to the conviction and acquittal, the court could also pass the so-called *absolutio ab instantia* - a judgment based on which the defendant remains under suspicion.

To limit judicial arbitrariness, over the centuries, a rule has been introduced that without the confession of the accused or the testimony of two impeccable witnesses, a conviction cannot be passed. Truth be told, under torture, it was difficult to expect that the defendant would not admit his guilt. However, the mentioned principle, according to which the defendant remains under suspicion, actually meant only a temporary suspension of the criminal proceedings, without a final verdict (Krapac, 2010). Despite all of its shortcomings, it was a legal procedure from which the modern principles of legality and formality of criminal prosecution and the responsibility of the court for the established factual situation arose. Based on the presented basic characteristics of this system, it can be concluded that in the inquisitorial system of criminal procedure the tendency of efficiency of criminal prosecution prevailed over the tendency to preserve personal freedoms and rights of citizens, present in the accusatory system of criminal procedural law (Bejatović, 2016, 71). Precisely in that sense, the entire inquisitorial concept accepted the criminal procedural dynamics that were to the detriment of the defendant. The secrecy of the process, the application of investigative methods that are completely unacceptable from the aspect of humanity, the absence of a legal representative or defense counsel, are some of the most common criticisms mentioned in this context. However, from the theoretical aspect, the integration of two sides of procedural functions was especially negative, which made the single state body the one that conducts the investigation and the one that reaches a verdict.

Modern Criminal Proceedings

Contemporary criminal procedure, which is often referred to in the literature as mixed criminal procedure, arose as a combination of the inquisitorial and accusatory elements. Developing under the influence of the Enlightenment faze, and the later influence of the school of natural law, this construct gained its outlines through liberal and socio-psychological critiques of various thinkers, such as Voltaire and Beccaria.

After the French bourgeois revolution, the inquisitorial procedure was no longer appropriate for the new age, and on the other hand, it was not possible to return

to accusatory criminal procedure. Thus, the solution was found by establishing a mixed, modern, criminal procedure.

Following Krapac's (Krapac, 2010, 20) contributions, French legislation adopted the basic principles of English criminal procedure after 1789. The existence of a jury trial and the evaluation of evidence, under free judicial conviction, are some of the basic principles of this procedural construct. However, with the introduction of the *Code d 'instruction criminelle*, which came into force during Napoleon's reign, the accusatory criminal procedure was amended, creating a new, integrative, so-called mixed type of criminal procedure. The basic characteristic of modern criminal procedure is that it is an investigative and disputative criminal procedure because the principles of prosecution and equality are most pronounced in it. This criminal procedure is characterized by the fact that it has two basic parts in its structure: the previous (preparatory) procedure and the main procedure. The initiative for starting criminal proceedings is given by the state body - the public prosecutor, *ex officio*.

In the preparatory procedure, actions are taken to clarify the criminal matter to the degree of probability that is necessary for the public prosecutor to be able to make the correct decision for the further course of the procedure. The main criminal proceedings are conducted by a court in a council or a single judge. After the preparations, the main trial is held, where all legally relevant facts and circumstances that are important for clarifying the criminal matter are determined. After the main trial, the court decides in a closed session by deliberation and voting. In a mixed procedure, the functions of the prosecution, the defense, and the trial are separated and their performance is entrusted to different entities. In this type of criminal procedure, many principles of criminal procedure are applied, among which is the principle of equality, truth, publicity, verbalism, immediacy, etc. In this system of criminal procedure, the aim is to equalize, as much as possible, two mutually contradictory tendencies: efficiency of criminal procedure and preservation and protection of personal rights and freedoms of citizens, which was not the case in accusatory and inquisitorial criminal proceedings (Bejatović, 2016, 73). In addition to the special state instance that performs the function of prosecuting perpetrators of criminal acts (ex officio), the mixed criminal procedure also knows the function of the investigating judge, as well as the separate judge at the main hearing. This time the function of a judge implies the initiative of gathering evidence and investigating all relevant facts, which may be relevant to the criminal matter.

Also, among some peculiarities, it should be noted that the burden of proof is not on the accused. In fact, he now has no legal obligation to answer court questions, that is, to testify on the matter at hand. Only if the court finds that there is not enough evidence, which unequivocally points to guilt, will a verdict of acquittal be passed. An important principle in this sense that should be emphasized is "*in dubio pro reo*", which practically means that in case of doubt, it should be ruled in the defendant's favor (Lazin, 1985, 89). Apart from the fact that mixed criminal proceedings, in a significant way, take more into account the rights and position of the accused, this type of procedure is also public, which certainly contributes to the transparency and objectivity of the proceedings.

Conclusion

The idea of this research is to review accusatory, inquisitorial, and modern criminal procedure through the development of criminal procedural law, because of that this research is conceived in three key parts. The idea that led to the research of this topic stems from the fact that any consideration of the development of legal institutes indirectly indicates the development of human thought and ideas related to its protection directly or indirectly. From the initial superstition based conceptions, through the Inquisition and torture as a legitimate mechanism for establishing the "real" truth, the protection of rights and justice has set an increasingly strict demand for the establishment of rules of criminal procedure.

In theory, the accusatory criminal procedure is also defined as an indictment criminal procedure because it is based on the accusatory or indictment principles. Historically, it is the oldest system of criminal procedure that was present in the time of slavery and early feudalism. In theory, the inquisitorial criminal procedure is also defined as an investigative procedure because its most dominant part was the investigation, and it was the complete opposite of the accusatory criminal procedure. The given framework was created on the foundations of judicial city-states on the territory of today's Italy, and within the legal school of glossators and post-glossators of the 13th century. Later taken through various legal acts, this concept spread in the legal practice of the Habsburg Monarchy and the French state.

Contemporary criminal procedure, which is often referred to in the literature as mixed criminal procedure, arose as a combination of the inquisitorial and accusatory elements. Developing under the influence of the Enlightenment faze, and the later influence of the school of natural law, this construct gained its outlines through liberal and socio-psychological critiques of various thinkers, such as Voltaire and Beccaria. After the French bourgeois revolution, the inquisitorial procedure was no longer appropriate for the new age, and on the other hand, it was not possible to return to accusatory criminal procedure. Thus, the solution was found by establishing a mixed, modern, criminal procedure.

From all of the above-mentioned, one can see the turbulent path of development and current changes in criminal procedural law, which depended on the scientific, economic, and socio-political attributes of the society. Standing in relation to the prevailing thoughts of the ruling class, regarding the fight against crime, this framework often carried the conditions of discrimination and protection of the interests of privileged minorities. This research does not end here but leaves room for further consideration of this issue from a current legal standpoint.

References

1. Бејатовић, Станко. 2016. *Кривично процесно право*. Београд: ЈП Службени гласник.
2. Бркић, Снежана. 2013. *Кривично процесно право II*. Нови Сад; Правни факултет универзитета у Новом Саду.
3. Васиљевић, Тихомир. 1981. *Систем кривичног процесног права СФРЈ*. Београд: Савремена администрација.
4. Игњатовић, Александар. 2007. *Кривично процесно право*. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе.
5. Јовановић, Слободан. 2015. *Историја правних институција*. Нови Сад: Правни факултет за привредну и правосуђе.
6. Лазин, Ђорђе. 1985. *In dubio pro reo у кривичном поступку*. Београд: Научна књига.
7. Шкулић, Милан. 2011. „Основи упоредног кривичног процесног права и основни проблеми реформе кривичног поступка Србије." У *Казнена реакција у Србији*, ур. Ђорђе Игњатовић, 54-75. Београд, Правни факултет.
8. Шкулић, Милан. 2013. „Доминантне карактеристике основних великих кривичнопроцесних система и њихов утицај на реформу српског кривичног поступка." *Crimen* IV (2): 176-234.
9. Шкулић, Милан. 2014. *Кривично процесно право - према Законику о кривичном поступку из 2011. године*, Приручник за полагање правосудног испита. Београд: Службени гласник.
10. Bayer, Vladimir. 1969. „Akuzatorski i inkvizicioni elementi u noveliranom jugoslavenskom krivičnom postupku." *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* XIX (2): 111-126.
11. Breczko, Anneta, and Bavoh Kornelius. 2013. „Are we heading towards legalization of torture? War and Peace Philosophical, Political and Legal Aspects." *Cultural conditionings* I (1): 85-101.
12. Roxin, Slaus, and Bernd Schünemann. 1998. *Strafverfahrensrecht, 25. Auffage*. München: Verlag C.H.Beck.
13. Jovančević, Nedeljko. 2012. „Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011." *Crimen* III (2): 191-210.
14. Krapac, Davor 2010. *Kazneno procesno pravo,* Prva knjiga - institucije. Zagreb: Narodne novine.

15. Nikolić, Danilo. 2006. *Sporazum o priznanju krivice*. Niš: Studentski kulturni centar.
16. Peoples, Edward. 2000. *Basic criminal procedures*. New Jersey: Prentice Hall.
17. Pivić, Nezir. 2011. „Historijski prikaz položoja oštećenog u krivičnom postupku." *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* VIII (4): 24-39.